

DOTYK SZTUKI

Touch of Art

2023-2025

Wskazówki i zasady pomocne w kreowaniu dzieł artystycznych dla osób niewidomych i słabowidzących opracowane przez tyflop pedagoga, dr Ewę Niestorowicz

Wskazówki i zasady pomocne w kreowaniu dzieł artystycznych dla osób niewidomych i słabowidzących opracowane przez tyflop pedagoga, dr Ewę Niestorowicz

Przyjmuje się, że aż 80% informacji docierających ze świata zewnętrznego jest odbierana przez człowieka za pomocą analizatora wzrokowego. Wzrok pełni zasadniczą rolę w poznawaniu rzeczywistości, zjawisk i przedmiotów, ma zdolność **odbierania bodźców z odległości**, niezależnie od naszej woli, dzięki niemu obiekty są lokalizowane, a przeszkody wykrywane.

Dotykowe poznawanie rzeczywistości jest procesem zasadniczo różniącym się od postrzegania wzrokowego. Jest to proces trudny i dający wiele niejasnych informacji, a także skomplikowana praca intelektualno-fizyczna, mająca na celu kształtowanie wyobraźni i tworzenie pojęć. Poznawanie zjawisk zaczyna się od eksploracji punktowej, aby następnie dotrzeć do całości zjawiska. Odmienność percepcyjna niewidomych sprawia, że muszą oni polegać na obserwacji sekwencyjnej i tworzyć całość wyobrażenia z ograniczonej informacji obejmującej tylko część obiektu. Na obraz całości obiektu składają się zatem różne, sukcesywnie poznawane elementy. Percepcja poprzez dotyk porównywalna jest być może do próby ustalenia kompozycji utworu muzycznego po wysłuchaniu wielu przemieszczanych w czasie fragmentów. By zrozumieć kształt, dobrze odtworzyć w umyśle precyzyjny obraz całości, niezbędne jest wielokrotne przemieszczanie dłoni po danym przedmiocie. Odmienne jest też świadomość dotykowa rzeczy miękkich, odkształcających się przy dotknięciu, jak np. wargi, powieki. W procesie interakcji dotyk dłoni masywnych i gruboskórnych, filigranowych i subtelnym, to bardzo odmienne doznanie tego samego obiektu. Każde z nich pozostaje subiektywnie prawdziwe, a wyobrażony przedmiot musi różnić się zasadniczo.

W percepcji dotykowej brakuje tła i koloru, perspektywy, waloru: światła i cienia. Istnieje wiele zjawisk niedostępnych osobom niewidomym np. zjawiska fizyczne, tj. tęcza na niebie, kolory, pojęcia: błyszczący i przezroczysty. W umysłach osób z dysfunkcją wzroku tworzą się wówczas wyobrażenia surogatowe – zastępcze.

Adresując propozycje artystyczne do niewidomego odbiorcy, należy zatem zadać pytanie: jak wykreować dzieło plastyczne, aby komunikat był zrozumiały i czytelny? Z pewnością należy wczuć się w zupełnie odmienną sytuację percepcyjną, przetworzyć ilustrację wizualną, nierzadko przeładowaną informacyjnie, w bardzo syntetyczną ilustrację tyflograficzną, bogatą w różnorodne tekstury. Znaleźć odpowiednie środki wyrazu artystycznego, akceptowalne dla niewidomych odbiorców, a także poradzić sobie w świecie niezrozumiałych sensorycznie pojęć, gdzie dotychczasowa wiedza okazuje się bezradna. Bo jak zilustrować słowo „przezroczysty”? Jaki jest kolor wiatru? Jak wygląda deszcz? Dlaczego takie duże drzewo mieści się w takim małym oknie? Dlaczego widzisz mnie przez okno, a nie widzisz przez ścianę? Co to znaczy widzieć?

Tworząc więc propozycje artystyczne trzeba zmierzyć się z percepcją dotykową, która wpływa na kształt wiedzy w umyśle niewidomego, a także zmierzyć się z zasadami konstruowania dzieła, które zakładają przeniesienie znaku wizualnego w znak dotykowy.

NAJWAŻNIEJSZE ZASADY

- 001 **Bezpieczeństwo:** należy zadbać, aby niewidomy odbiorca nie zetknął się z elementami, które go skaleczą, zranią, trzeba unikać przedmiotów ostrych, kawałków szkła, pamiętać o oszlifowaniu, np. ostrych krawędzi (ale np. różnego rodzaju gramatury papieru ściernego można użyć z powodzeniem, ponieważ nie stanowią one problemu w odbiorze, a wręcz są bardzo lubiane przez niewidomych).
- 002 **Format dla dzieł dwuwymiarowych:** np. preferowana wielkość książek dotykowych dla dzieci niewidomych, zalecana przez tyflopedagogów to format nie większy niż A4. Dziecko powinno obejmować dłońmi całość ilustracji, a także zawarty w niej tekst brajlowski. Z moich badań jednak wynika, że już młodzież i dorośli są w stanie odebrać i stworzyć wyobrażenie spójnej całości np. płaskorzeźby o formacie 100 x 70 cm, ale potrzebują na to więcej czasu.
- 003 **Format dla dzieł trójwymiarowych:** z pewnością obiekty monumentalne będą stanowić trudność w odbiorze dotykowym. Dzieła mogą być duże, ale aby były dostępne percepcyjnie dla niewidomego (aby mógł w jakiś sposób sięgnąć do wszystkich elementów dzieła). Bardzo ważnym aspektem w tworzeniu dzieł jest ich **trwałość**. Materiały użyte w realizacji pracy muszą być zatem solidne i bezpieczne, a konstrukcja trwała.
- 004 Należy zadbać o to aby poszczególne **elementy dzieła nie były za bardzo rozproszone w przestrzeni**, tak aby niewidomy mógł objąć je percepcyjnie. Stworzyć w umyśle spójną całość dzieła. Chyba że artysta ma inną koncepcję, w której oddalenie poszczególnych elementów będzie skonstruowane celowo.
- 005 Dla niewidomych, największe znaczenie ma **faktura**. Zróżnicowanie fakturalne jest bardzo lubiane przez niewidomego odbiorcę. Korzystne jest kontrastowanie skrajnych cech danych materiałów. Mile odbierane są zestawienia gładkie z szorstkim, śliskie z matowym, miękkie z twardym itp. Kontrast fakturalny często jest wykorzystywany w akcentowaniu tła. Należy jednak pamiętać, że zróżnicowanie fakturalne nie może być przesadzone. Tylko wyważona liczba faktur da pożądany efekt.
- 006 W dziełach dwuwymiarowych, szczególnie w pracach realistycznych, figuratywnych, jak twierdzą tyfloydaktycy, należy pamiętać, by nie stosować **rysunków perspektywicznych, aksonometrycznych i ideogramów**, czyli przedstawień, które związane są ze skrótami optycznymi i iluzją przestrzeni. Z moich badań jednak wynika, że niewidomi są w stanie zrozumieć niektóre reguły związane z dwuwymiarowym przedstawieniem obiektów na płaszczyźnie, które są zgodne z konwencjami percepcji wizualnej, np. interpozycja, czyli fakt, że obiekty mogą się wzajemnie zasłaniać i w całości widać jedynie obiekt, który jest bliższy względem obserwatora, a także to, że obiekty znajdujące się w większej odległości od obserwatora spostrzegane są jako mniejsze. Należy wtedy dołączyć szczegółowy opis takiej sytuacji w formie deskrypcji w brajlu albo audiodeskrypcji. Tworząc dzieło artystyczne, należy także pamiętać, że często schematy ludzi widzących są nieczytelne dla niewidomych, np. słońce z promieniami rysowane powszechnie przez dzieci, dla dziecka niewidomego będzie tylko oznaczało kółko z kreskami dookoła.
- 007 Bardzo ważna jest **zasada czytelności** pracy w odbiorze dotykowym. Dzieło powinno charakteryzować się wypukłością znaków, linii, punktów i zestawionych ze sobą różnych faktur. Akcentowane powierzchnie powinny być dla odbiorcy rozpoznawalne. Jeżeli np. kontur jest wyraźny, niemalże prostopadle odcięty od powierzchni tła, to wyczuwalne będą wypukłości rzędu 1 mm. Kreowane dzieło powinno zawierać

wyważoną ilość przedmiotów i informacji. W przedstawieniu dwuwymiarowym zatem bardzo ważna jest synteza przedstawienia. Zbyt dużo szczegółów, przeładowanie informacji powoduje chaos i zakłóca percepcję dotykową, sprawiając, że praca jest nieczytelna. Jeśli dzieło artystyczne jest np. rysunkiem, to powinien on charakteryzować się wyrazistym, wypukłym konturem; praca typu collage, różnorodnymi fakturami oraz odpowiednio dobranymi i zróżnicowanymi materiałami.

008 Tyflodydaktycy zwracają uwagę, że na płaszczyźnie powinien być zastosowany odpowiedni, **rzeczywisty kształt** danego elementu, a także **proporcja** wobec innych zobrazowanych przedmiotów. Z pewnością należy wziąć pod uwagę te wskazówki, jednak w przypadku innej koncepcji artystycznej z pewnością pomocny będzie opis kuratorski.

009 Podobnie będzie w przypadku przedstawienia obrazowanego obiektu w taki sposób, aby był on możliwie najłatwiejszy do rozpoznania. Zalecane jest, by obiekt był przedstawiany w najbardziej typowym dla niego widoku, czyli w tzw. **perspektywie kanonicznej**.

010 **Kontrasty barwne** stanowią ważny aspekt dla osób **słabowidzących**. Słabowidzący mogą mieć problemy w odróżnianiu barw względem siebie, dlatego należy pamiętać o stosowaniu kontrastów barwnych. Wskazane jest również zestawianie kolorów uwzględniające cechy jakimi są odcień, nasycenie i jasność. Lepiej postrzegane są barwy jaskrawe i nasycone. Najwyraźniej widziane są czarne obiekty na żółtym tle.

011 **Atrakcyjność**, czyli budzenie zainteresowania, to ważny aspekt motywujący niewidomego odbiorcę do podjęcia trudu percepcji dzieła. To praca nie tylko bogata w ciekawe i nowatorskie rozwiązania artystyczne, ale również forma przyjemna lub przeciwnie, nieprzyjemna w dotyku. Atrakcyjności mogą też dodać wszelkie efekty dźwiękowe, np. szeleszczące materiały, a także efekty działające na pozostałe zmysły, kreując tym samym obiekty multisensoryczne.

W procesie kreacji dzieła plastycznego należy zatem wykorzystać możliwości dotykowej percepcji świata właściwej osobom niewidomym. Propozycje artystyczne stają się w gruncie rzeczy poszukiwaniem sposobów dotykowego odbioru rysunku, koloru dzieła i jego organizacji przestrzennej. Wyzwanie stanowi zilustrowanie pojęć surogatowych takich jak kolor, perspektywa czy światło, tak, aby były zrozumiałe dla osób, które nie widzą od urodzenia.

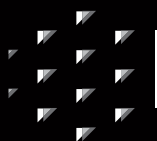
Obecnie wydarzenia artystyczne mają nie tylko charakter wizualny. Sztuka coraz częściej ma charakter przekazu multisensorycznego, łącząc bodźce empiryczne, takie jak obraz, dźwięk, zapach i faktura. W galeriach na szeroką skalę pojawiły się także dzieła sztuki haptycznej, które oddziałują na widza właściwościami materialnymi, np. porowatością, kontrastem, teksturą. Można je dotknąć, pogłaskać, przytulić. Doświadczenia te z całą pewnością sprawiają, że czujemy więcej, zapewniają także poczucie bezpieczeństwa, bo przecież to pierwotna cecha zmysłu dotyku. Percepcja staje się bogatsza, bardziej namacalna.

Ewa **NIESTOROWICZ**

---

biogram Absolwentka dwóch kierunków studiów wyższych: Malarstwa na Wydziale Artystycznym UMCS i Pedagogiki Specjalnej o specjalizacji Tyflopädagogika z Reeducacją na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UMCS w Lublinie. W 2006 roku uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, na Wydziale Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie. Rozprawa doktorska została wyróżniona pierwszą nagrodą na ogólnopolskim konkursie na najlepszą pracę doktorską „Otwarte Drzwi 2007”, ogłoszonym przez PFRON. Przez wiele lat zatrudniona w Zakładzie Wiedzy Wizualnej w Instytucie Sztuk Pięknych Wydziału Artystycznego, obecnie adiunkt w Katedrze Wczesnej Edukacji, na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Nadal prowadzi również działalność dydaktyczną i naukową w ISP na Wydziale Artystycznym. Należy do Związku Polskich Artystów Plastyków. Uprawia twórczość w zakresie malarstwa sztalugowego. Zajmuje się także grafiką cyfrową i rzeźbą ceramiczną, co znajduje swe odzwierciedlenie również w pracy z osobami głuchoniewidomymi na plenerach rzeźbiarskich w CRzP w Orońsku. W dorobku artystycznym posiada 20 indywidualnych wystaw malarstwa i grafiki oraz około 50 wystaw zbiorowych. Naukowo zajmuje się zagadnieniami z pogranicza pedagogiki specjalnej, psychologii twórczości, semiotyki, a także teorii sztuki i arteterapii. Autorka wielu recenzji, artykułów naukowych oraz książek, m.in. Świat w umyśle i rzeźbie osób głuchoniewidomych / The World in the Mind and Sculpture of the Deafblind People – pracy opublikowanej w Wielkiej Brytanii przez wydawnictwo naukowe Cambridge Scholars Publishing.

DOTYK SZTUKI

Touch of Art

2023-2025

UMCS

UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ

Uniwersytet Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie

UMCS

WYDZIAŁ ARTYSTYCZNY

Institut Sztuk Pięknych Wydziału Artystycznego
Uniwersytetu Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie

*lat kształcenia artystycznego
na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej